

خلاصه تاریخ قرآن حجتی

• اسامی قرآن

- **قرآن** = شافعی: ارتجالاً - زجاج و قتاده: قرء به معنای جمع و گردآوری (قرأت الماء فی الحوض) - لحيانی و ابن عباس: قرء به معنای خواندن و پیرو هم آوردن - اشعری: قرن ضمیمه کردن، پیوستن، نزدیک ساختن - فرآء: قرائن (جمع قرینه) قرینه و مؤید آیات دیگر
- **فرقان** = ابن عباس: فارق میان حق و باطل - نجات و موفقیت (ان تتقوا الله يجعل لكم فرقاناً)
- **کتاب** = در اصل لغت گرد هم آوردن - آیات و قصص و احکام گرد هم آمده است.
- **ذکر** = اصیل عربی - به معنی شرف هم آمده: کتاباً فیه ذکر کم - یادآوری به فرائض و احکام
- **تنزیل** = به تدریج نازل گردید.

• وحی: الهام فطری (مادر موسی) - الهام غریزی به حیوان (زنبور) - اشاره سریع و مرموز - اشاره با جوارح و اعضا -

- وسوسه شیطان - اللقاء امری به فرشتگان - سخن خداوند با انبیا
 - رابطه خدا با پیامبر: ۱. اللقاء معنی بر قلب پیامبر (ص) ۲. سخن از پس پرده ۳. سخن با فرشته وحی
 - تحنث: کناره گیری و دوری از گناه
 - آغاز نزول وحی قرآنی: شب قدر (بیست و سوم)
 - دفعی یا تدریجی؟ ابن عباس: دفعی به آسمان دنیا، تدریجی به پیامبر (ص) - مقاتل، فخر رازی: شب قدر هر سال، نزول دفعی - شعبی: آغاز نزول شب قدر
 - حکمت نزول تدریجی: ۱. مقتضیات ۲. دلگرمی ۳. حفظ قرآن ۴. سنگینی وظایف ۵. تأمل بیشتر در آیات
 - عناسخ و منسوخ
 - اولین آیات: سوره علق (امام رضا: اولین علق آخرین سوره نصر) - مدثر پس از دوره فترت اولین سوره
 - آخرین آیه: ابن عباس و سدی: و اتقوا يوماً ترجعون فيه الى الله - آخرین سوره: براءة
- ### • آیه: معنی: ۱. علامت و نشانه (ان آیه ملکه ان یأتیکم التابوت...) ۲. جماعت (خرج القوم بأیتهم) ۳. امر عجیب و شگفت (فلان آیه فی کذا)

- تعریف (ابن عربی): بخشی از حروف یا کلمات یا جمله‌ها که طبق نقل و روایت حدود آن مشخص شده.
- ابو عمرو دانی: غیر «مدهامتان» کلمه آیه نمی‌شناسم. چ
- زمخشری: آیات توقیفی است نه اجتهادی.
- زید بن ثابت: کنا عند رسول الله نؤلف القرآن من الرقاع: دلالت بر توقیفی بودن آیات دارد.
- قاضی ابوبکر باقلانی: رعایت ترتیب فعلی آیات واجب و لازم الاجراست. آلوسی هم همین عقیده را دارد.
- مجلسی، محدث نوری، علامه: ترتیب آیات و سوره، رأی و اجتهاد صحابه بوده.

• تعداد آیات:

- عدد کوفی: حمزه بن حبیب زیات - کسایی - خلف بن هشام - از ابن ابی لیلی از ابی عبدالرحمان از علی بن ابیطالب (ع)
- مدنی اول: ابی جعفر یزید بن قعقاع و شبیه بن نصاح / حسن بن علی (ع) و ابن عمر

- مدنی دوم: اسماعیل بن جعفر بن ابی کثیر / ابوجعفر - شبیه - اسماعیل بن جعفر
- مکی: مجاهد بن جبر - اسماعیل مکی - نقل سیوطی: ابن کثیر از مجاهد از ابن عباس از ابی بن کعب
- بصری: عاصم بن ابی صباح یا ابی عجاج - ایوب بن متوکل
- شامی: عبدالله بن عامر
- طبرسی: صحیح عدد: کوفی: ۶۲۳۶

● مکی مدنی

- فوائد مکی مدنی: آگاهی از تاریخ و اسلوب قرآن
- ابن نقیب گفته: مکی - مدنی - مکی و مدنی - نه مکی نه مدنی
- ملاک مکی مدنی: عثمان بن سعید دانی از یحیی بن سلام: هجرت
- خصوصیات قطعی مکی: ۱. سجده واجبه ۲. لفظ کلا ۳. یأیها الناس مکی، یأیها الذین امنوا مدنی مگر سوره حج که یأیها الذین امنوا دارد. ۴. قصص انبیا و ملل گذشته جز بقره ۵. داستان آدم و ابلیس جز بقره ۶. حروف مقطعه جز بقره و آل عمران
- خصوصیات شایع مکی: ۱. کوتاهی و ایجاز و حرارت تعبیر و شدت لحن و تجانس صوتی ۲. دعوت به اصول دین ۳. دعوت به تمسک به خوبیها ۴. مجادله با مشرکین ۵. کثرت سوگند
- خصوصیات قطعی مدنی: ۱. فرمان جهاد و احکام ۲. احکام حدود و فرائض به طور مفصل ۳. شرح منافقین جز سوره عنکبوت ۴. مجادله با اهل کتاب و دعوت به عدم تعصب
- خصوصیات شایع مدنی: ۱. طولانی، مفصل، سبک آرام ۲. تفصیل براهین و ادله

● سوره. معانی: ۱. باقیمانده آشامیدنی در ظرف ۲. حصار و باروی شهر (از سور) ۳. دستبند (از سوار) ۴. مقام و منزلت. نابغه ذبیانی (الم تر ان الله...) ۵. از تسوّر: تصاعد، ترکیب (اذ تسوّروا المحراب) بالا رفتن. ابوالفتوح: سوره: منزلت و شرف

- معنی اصطلاحی: جعبری: بخشی که دارای آغاز و انجام است.
- ابوبکر باقلانی، ابن فارس، زرکشی، ابن اشته، محدث نوری: ترتیب سور اجتهاد صحابه است.
- کرمانی، نیشابوری، صبحی صالح: ترتیب سور توقیفی.
- مصحف ابی بن کعب: سوره های خلع و حقد داشت.
- جمال القراء سخاوی: طه به نام سوره کلیم نیز گفته می شود - هذلی: طه سوره موسی، ص سوره داود گفته می شود - جعبری: صافات سوره ذبیح گفته می شود

● اسامی سور:

- حمد: فاتحه الكتاب، ام الكتاب، فاتحه القرآن، ام القرآن، القرآن العظيم، السبع المثانی، الوافیه، الكنز، الکافی، الاساس، النور، الشکر، الحمد الاولی، الحمد القصری، الراقیه، الشفاء، الشافی، الصلوه، الدعاء
- السؤال، تعلیم المسئله، المناجاه، التفویض
- بقره: فسطاط القرآن (پوشش و خیمه قرآن)، الفردوس، سنم القرآن (کوه قرآن)
- آل عمران: در توراه طیبه گفته شده - این سوره با بقره: زهراوان

- سبع طوال: بقره ال عمران نساء مائده انعام اعراف انفال و توبه (یونس)
- مئین: صد آیه یا کمتر یا بیشتر؛ ابوالفتح: از یونس شروع تا مومنون
- مثانی: سیوطی: پس از مئین در طبقه دوم - فراء: کمتر از صد، مثانی گفته شده چون نزدیک به همد - طبرسی: پس از سبع طوال؛ یا تمام قرآن - ابن عباس: همه سوره ها مثانی اند چون همه پس از دیگری و به هم پیوسته اند.
- مفصل: طبرسی: دارای حم و تمام سور کوتاه - جمال القراء: قصص و داستانها کنار هم آمده - سیوطی: پس از مثانی، وجه تسمیه طبرسی - روایت سعید بن جبیر: آیات منسوخ در اینها کم است. - از سوره محمد تا آخر قرآن - کوتاهی سور بسمله های زیاد، فاصله های زیاد - ابن عباس: از والضحی تا آخر - قرائت ابن کثیر: در بین سور مفصل باید تکبیر گفت.
- عتاق: اسراء کهف مریم طه انبیاء - طواسین: شعراء نمل قصص - قرینتین: انفال براءت - میادین: سوره های الم دار - بساتین: سوره های المر دار - مقاصیر: حامدات (رواق، شبستان) - عرائس: مسبحات - دبایج: آل عمران - ریاض: سوره های مفصل - ابن مسعود: دیباج حوامیم است - قوارع: آیه الکرسی و معوذتین - آیه العز: الحمد لله الذی لم یتخذ ولداً.. (در مسند احمد بن حنبل طبق حدیث معاذ بن اسد)

● فواتح سور

- ستایش خداوند: تحمید: حمد انعام کهف سباء فاطر - تبارک: فرقان ملک - تسبیح: اسراء حدید حشر جمعه تغابن اعلی صف
- حروف مقطعه (حروف تهجی): نصف حروف الفبا در فواتح سور آمده - * ساده و عادی: سید بن طاووس در سعد السعود، ابومسلم اصفهانی، زمخشری، بیضاوی، ابن تیمیه، حافظ مزّی - * از اسرار و رازها و غیر قابل درک: شعبی، علی(ع) در روایات اهل سنت، ابن مسعود - * آینده نگری: مقاتل بن سلیمان، علی بن فضال - * نامهای سوره و آغاز آنها: طبری، ابن کثیر - * نامهای قرآن: مجاهد بن جبر مکی - * رمز نسبت به اسما و صفات خداوند متعال: ثعلبی - صبحی صالح: اینها همه ذوق و تأویلات شخصی هستند. - * رمزی به اسماء اعظم الهی: سعید بن جبیر میگوید قادر نیستیم جمع کنیم - * سوگند خدا به نامهای خود: ابن عباس، عکرمه، اخفش - * نشانه پایان سوره قبلی - * نولدکه: بیگانه از نص قرآن است و مردم اضافه کردند - * اسکات کفار و جلب توجه آنها - * رشاد خلیفه: نسبت بیشتر حروف - * طبرسی: نام سور - * مجاهد بن جبر: صرفاً فواتح سور - * رشید رضا: تنبیه برای مشرکین مکه و اهل کتاب مدینه (طوسی، طبرسی، فخر رازی)
- نداء: به رسول خدا: احزاب طلاق تحریم مزل مدثر - به مردم: نساء مائده حج حجرات ممتحنه
- جمله خبریه: انفال(یسئلونک عن الانفال) - براءت(برائه من الله) - نحل(اتی امر الله) - انبیاء(اقترب للناس) - مؤمنون (قد افلح المؤمنون) - نور (سوره انزلناها) - زمر(تنزیل الکتاب) - محمد (الذین کفروا) - فتح(انا فتحنا) - قمر(اقترب الساعه) - الرحمان - مجادله (قد سمع الله) - حاقه - معارج(سأل سائل) - نوح (انا ارسلنا نوحاً) - قیامه (لا اقسام) - بلد (لا اقسام) - عبس - قدر (انا انزلناه) - بینه (لم یکن الذین کفروا) - قارعه - تکاثر (الهاکم التکاثر) - کوثر (انا اعطیناک)

- قسم و سوگند: صافات (ملائکه)، بروج و طارق (افلاک)، نجم (ثریا)، فجر، شمس، لیل، ضحی، عصر، ذاریات، مرسلات، طور، تین، نازعات، عادیات
- شرط: واقعه، منافقون، تکویر، انفطار، انشقاق، زلزله، نصر
- امر: جن + چهار قل
- استفهام: انسان (هل ائی)، نبأ (عم یتسائلون)، غاشیه (هل اتاک)، انشراح (الم نشرح)، فیل (الم تر)، ماعون (ارأیت)
- دعا (نفرین): مطفین، همزه، تبت
- تعلیل: قریش (لایلاف)

- تعداد حروف و کلمات: سیوطی: بحث بی ثمری است، سخاوی هم همین را می گوید: بحث درباره تعداد حروف و کلمات کتابی پر ثمر است که در آن تحریف شده باشد نه قرآن.
- نام های دیگر سور: بقره (الم ذلک الکتاب - فسطاط القرآن)، مائده (العقود - المنقذه)، توبه (الفاضحه - المنقره - المدمدمه - المشقشقه - المبعشره - الحافره - المثیره - العذاب)، یوسف (احسن القصص)، نحل (النعم)، اسراء (بنی اسرائیل)، فرقان (تبارک)، شعرا (طسم)، نمل (طس، سلیمان: در مصحف ابی بن کعب)، قصص (موسی و فرعون)، سجده (مضاجع، سجده لقمان، جزر)، سبأ (داود: در مصحف ابی)، فاطر (ملائکه)، زمر (الغرف)، مؤمن (غافر، الطول)، فصلت (حم سجده، المصابیح)، شوری (حم عسق)، جاثیه (الشریعه)، محمد (القتال، الذین کفروا)، ق (الباسقات)، قمر (اقتربت الساعه)، مجادله (ظهار)، ممتحنه (الامتحان)، صف (حواریین)، طلاق (النساء، القصص)، تحریم (یایها النبی)، ملک (المنجیه، الواقیه)، قلم (ن والقلم)، دهر (انسان، الابرار، هل ائی)، مرسلات (العرف)، نبأ (عم یتسائلون، التساؤل، المعصرات)، عبس (السفره)، تکویر (کورت)، انفطار (انفطرت)، مطفین (تطفیف)، انشقاق (انشقت)، شمس (ناقه، صالح)، انشراح (الم نشرح)، علق (اقرأ)، قدر (انا انزلناه)، بینه (البریه، لم یکن، القیامه)، زلزال (الزلزله)، همزه (المزه)، فیل (الم تر کیف)، قریش (لایلاف)، ماعون (ارأیت، الدین)، کافرون (جحد)، نصر (التودیع)، لهب (ابی لهب، مسد، تبت)، اخلاص (توحید، صمد، اساس، جمال، معرفه، مقشقه، مانعه، نجات، نسبه الرب، نور، تفرید، تجرید، ولایه...)

● پیدایش خط و جمع قرآن و...

- نوشت افزارهای قرآنی: قرطاس، قلم، مداد، صحف، سجل، رق
- نخستین مدینه ای که با سواد بود: عبدالله بن سعد بن امیه
- خط نسخ در نوشته ها و نامه های عادی به کار می آمد.
- امی بودن: «و ما کنت تتلو من کتاب و لا تخطه بيمينک» پیامبر نه نوشته ای خواند و نه چیزی نوشت. / ابوحیان: اکثر مسلمین معتقدند که پیامبر نخواند و نوشت / شعبی: پیامبر از دنیا نرفت تا اینکه چیزی نوشت. هروی و ابوالولید باجی بر این نظرند / طبری از قول ابن عباس: الامیین یعنی کسانی که از وحی بی اطلاع بودند / یتبعون النبی الامی: نا آشنا به خواندن و نوشتن / بلاشر اقرأ را به اُنذر و اُدعُ تفسیر کرده / سید مرتضی: پیش از نبوت نمی دانست اما شاید پس از آن می توانست بخواند و بنویسد.
- نگارش قرآن: نخستین کاتب وحی: مکه: عبدالله بن سعد بن ابی سرح، مدینه: ابی بن کعب / بیش از همه: حضرت علی (ع)، بعد از او: زید بن ثابت / ابن ندیم تحت عنوان الجماع القرآن نخست از علی (ع)

- نام می‌برد / عبدالله بن سعد بن ابی سرح: کاتبی که مرتد شد و گفت: سائل مثل ما انزل الله / ابو عبدالله زنجانی: کتاب وحی غالباً با خط نسخ می‌نوشتند / امیرالمؤمنین: خط زیبای کوفی
- نام نوشت‌افزارها در قرآن: قرطاس (کتاباً فی قرطاس فلمسوه)، قلم، مداد به معنای مرکب (لو کان البحر مداداً)، صحف، سجل به معنی پیمان نامه (کطی السجل للکتب)، رق (فی رق منشور) به معنای پوست نازک و ظریف یا برگ سفید
 - نوشت‌افزارهای معمول برای کتابت قرآن: عسب (ج عسیب): جریده و چوبه نخل / لخاف: سنگ سفید نازک / اکتاف: استخوان شانه / اقتاب: چوب بر روی شتر / رقاع (ج رقع): برگ کاغذ یا درخت و گیاه و پوست حیوانات / حریر: پارچه / قرطاس: کاغذ
 - به هر قسم از نوشته‌های قرآنی صحیفه یا مصحف می‌گفتند.
 - جمع قرآن: به دو معنا: حفظ کردن – نگارش
 - حفاظ قرآن به نقل خوارزمی: علی(ع)، ابی بن کعب، عباد بن صامت، ابویوب انصاری، مجمع بن حارثه / به نقل ابن ندیم: علی(ع)، سعد بن عبید، ابوالدرداء، عموی بن زید، معاذ بن اوس، زید بن ثابت، ابی بن کعب، عبید بن معاویه، ابوزید انصاری
 - زید: کنا عند رسول الله نؤلف القرآن من الرقاع: دلالت بر جمع و تدوین قرآن در زمان پیامبر / بلخی: پیامبر جمع و تدوین نمود. سید مرتضی نیز بر همین نظر است. / آیت الله خویی: جمع زمان پیامبر بوده، سند جمع زمان خلفا مخدوش و مجعول و مخالف ادله احکام شرعی / حارث محاسبی: عثمان توحید مصاحف کرد نه جمع. / خطابی: زمان پیامبر جمع نشد زیرا وحی منقطع نشده بود / محدث نوری: زمان پیامبر جمع نشد.
 - نخستین گام برای صیانت از تحریف: حفظ و به خاطر سپردن آیات / پیامبر در رأس همه حفاظ و قراء
 - اقراء یعنی تو بخوان و من استماع کنم (پیامبر به ابی بن کعب می‌گفت)
 - قرطبی: حفاظ در زمان پیامبر از ۷۰ تن بیشتر بودند / در جنگهای یمامه و بئر معونه تعدادی از حفاظ شهید شدند.
 - حفاظ به نقل ابو عبیده قاسم بن سلام: خلفا اربعه، طلحه، سعد بن عبید، ابن مسعود، حذیفه، سالم بن معقل، ابوهریره، عبدالله بن سائب، عبادله اربعه، عایشه، حفصه، ام سلمه / از انصار: عباد بن صامت، معاذ بن جبل، مجمع بن جاریه، فضاله بن عبیده، مسلم بن مخلد
 - کسانی که برای تعلیم قرآن به مدینه آمدند: مصعب بن عمیر، عبدالله بن ام مکتوم. پس از اینها عمار بن یاسر و بلال حبشی / پس از فتح مکه، معاذ بن جبل برای تعلیم قرآن آنجا ماند.
 - معروفین به عنوان مقرئ: امیر المومنین (ع)، عثمان، ابی بن کعب، زید بن ثابت، عبدالله بن مسعود، ابوالدرداء، ابوموسی اشعری

● قرائات

- معنی قرائت: زجاج: جمع کردن: قرأت الماء فی الحوض / قطرب نحوی: انداختن: ما قرأت الناقه سلی قطا: ما اسقطت / برگشتراسر: از زبان آرامی وارد عربی شده

- اصطلاحاً: مستشرقین: راه و روش تلاوت و رسم و نگارش قرآن / شیعه و سنی: طرق و روایات قرآنی که با اسناد به ثبوت رسیده‌اند تا عمل لازم التباع باشد / نحوینون اجتهاد در قرائت را جایز می‌دانند / ابن مقسم: هر قرائت از نظر عربیت صحیح باشد در نماز جائز است.
- مأخذ قرائت، روایت و اسناد است. مأخذ کتابت طرقی که در نوشتن معمول بوده است. / گلدزیهر: منشأ اختلافات: کتابت
- ابوبکر بن مجاهد در اوائل قرن چهارم قرائات سبعة را جمع کرد
- سبعة احرف: ۷ وجه از وجوه لغات و لهجه های عرب: قریش، هذیل، هوازن، ثقیف، کنانه، تمیم، یمن / ابوعمر و دانی: سبعة احرف به دو معنا: لغات و لهجه، قرائات
- شیعه مخالف سبعة احرف: صحیح زرارہ از امام صادق(ع): القرآن واحد نزل من عند واحد / امام رضا(ع): کذبوا انما هو واحد نزل من عند واحد / طوسی، صدوق، جزائری، سید مرتضی، سید بن طاووس: اجماع بر حدیث امام صادق(ع) / منافات با روایت عمر و عثمان که قرآن بر زبان قریش نازل شد / مخاصمه عمر و هشام بن حکیم / با روایت مخالف است.
- فرضیه وُلُرس: قرآن با اسلوب زبان عرب تفاوت داشت که بعداً اصلاح شد.
- اختلافات (به گفته ابن جزری): ۱. در لفظ بدون اختلاف معنایی: صراط، زراط، سراط – ۲. در لفظ و معنی: مالک، ملک – ننشزها، ننشرها – یکذبون، یکذبون – ۳. در لفظ و معنی غیر قابل اجتماع: و ظنوا انهم قد کذبوا – و ان کان مکرمهم لتزول منه الجبال
- فوائد اختلاف قرائت (به گفته آنها): ۱- پیامبر(ص) خواست بر امت سخت نگیرد ۲- بیان حکم مورد اجماع علما ۳- جمع میان دو حکم مختلف: و لاتقربوهن حتی یطهرن ۴- نهایت بلاغت و ایجاز
- سلسله حدیث سبعة احرف: ابن کلبی از ابی صالح از ابن عباس یا قتاده: ضعیف
- ادله نزول قرآن به لهجه قریش: ۱- پیامبر(ص) قریشی بود (و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه) ۲- قریش فصیح ترین عرب بوده اند ۳- از عجم دور بودند ۴- روایاتی که تأیید نزول به قریش می‌کند (خبر منسوب به قتاده که گفته: قریش بهترین لغت را انتخاب کرده بود تا دارای فصیح ترین لغات باشد. / رد این نظریه: ۱- عثمان گفته بود املاکننده از هذیل و نویسنده از ثقیف باشد ۲- قریش ابهام و پیچیدگی دارد. ۳- اختلاف قریشی‌ها در فهم قرآن ۴- قریش در همه چیز برتر بودند الا شعر ۵- استشهاد ابن عباس به شعر در تفسیر قرآن ۶- مراجعه علمای لغت به بادیه نشینان
- ابوعمر بن علاء: افصح: علیای هوازن، سفلیای تمیم: بنی سعد بن بکر / نولدکه: اختلاف لهجه در حجاز و نجد و مجاور فرات زیاد قابل توجه نیست و جمع همه اینها لهجه فصیح است. / نالینو: عربی فصیح از نجد برآمده و در کنده تهذیب شده / کهن‌ترین نصوص تاریخی متون حرّان (شام) است که با لهجه ای نزدیک به لهجه قرآن نگاشته شده.ج
- نقطه گذاری توسط نصر بن عاصم و یحیی بن یعمر / حرکات، سکانات و اعراب بوسیله ابوالاسود دوئلی
- ریشه اختلاف قرائات: ۱- نگارش ۲- اضافات و حواشی ۳- لغاتی که از نظر شکل و اعراب فرق می‌کنند ولی دارای یک معنی‌اند. ۴- کلماتی که به لحاظ شکل و معنی متفاوت است.
- عمده اختلافات درباره کلمات مترادف است.

- عبدالله بن مسعود از هذیل است / نخستین مدون کتاب درباره قرائت: ابان بن تغلب / سپس حمزه بن حبیب زیات، سپس ابوعبیده قاسم بن سلام کتاب نوشتند / قراء سبعة مربوط به دوره پس از صحابه و تابعین هستند.
- قراء سبعة:
- ۱- نافع بن ابی نعیم مدنی (ابی رویم) / نزد ابومیمونه مولی ام سلمه فرا گرفته است / راویان: قالون، ورش (عثمان بن سعید)
- ۲- عبدالله بن کثیر مکی / انس بن مالک و عبدالله بن زبیر را درک کرده بود / از عبدالله بن سائب مخزومی که او از ابی بن کعب و عمر بن خطاب و آنها از پیامبر (ص) / از قراء طبقه دوم / بنا بر قول مشهور قرائت را از مجاهد گرفته / راویان: بزی (بشار بزی که بوسیله ابی سائب اسلام آورد) ، قبل
- ۳- عاصم بن ابی النجود کوفی شیعی / از قراء طبقه سوم / راویان: حفص (که ربیب عاصم بوده) ، ابوبکر بن عیاش
- ۴- حمزه بن زیات کوفی شیعی (طبقه چهارم) / بر امام صادق (ع) خوانده / راویان: خلف، خداد
- ۵- ابوالحسن کسایی کوفی / راویان: حفص دوری، ابوالحارث
- ۶- ابوعمر بن علاء بصری / کثرت اساتید و شیوخ قرائت / شیعی / راویان: حفص دوری، سوسی
- ۷- ابن عامر دمشقی / راویان: هشام، ابن ذکوان
- ۸- خلف / ۹- یعقوب بن اسحاق / ۱۰- ابوجعفر یزید بن قعقاع مدنی / ۱۱- حسن بصری / ۱۲- ابن محیسن / ۱۳- شنبوذی / ۱۴- یحیی بن مبارک یزیدی

● جمع قرآن

- جنگ یمامه: با مسیلمه کذاب، ۷۰ نفر از حفاظ شهید شدند
- زید بن ثابت مأمور جمع قرآن در زمان ابوبکر
- خزیمه یا ابوخزیمه انصاری: کسی که زید آیات آخر سوره توبه را نزد او یافت
- نامگذاری قرآن به نام محصف به زمان ابوبکر باز می گردد / صحیفه: هر چیز گسترده و پهن
- عبدالله بن مسعود در جمع قرآن با عثمان مخالفت کرد
- قاریانی که با مصحف عثمان به شهرها فرستاده شدند: مدینه زید بن ثابت - مکه عبدالله بن سائب - شام مغیره بن شهاب - کوفه ابوعبدالرحمان سلمی - بصره عامر بن عبدالقیس
- مصحف امام مصحفی که پیش عثمان ماند
- اختلافات مصاحف: مدینه: و اوصی، عراق: و وصی - مدینه: سارعوا ، عراق: و سارعوا
- کازانوای مستشرق: حجاج اولین کسی که قرآن را جمع کرد / جمع عثمان افسانه است / در زمان عبدالملک مروان که نقط و اعجام صورت گرفت این افسانه ساخته شد

● نقط و اعجام

- ابواحمد عسکری: مسلمین تا حدود چهل و اندی سال قرآن را از روی مصاحف قرائت کردند
- قواعد ساده و بسیط برای زبان عربی به دستور امیرالمومنین (ع) و توسط ابوالاسود دوئلی ساخته شده
- اعراب گذاری: ابوالاسود به تحریک زیاد بن سمیه

- اعجام: نقطه گذاری، حروف نقطه دار (معجمه)، حروف بی نقطه (مهمله): توسط نصر بن عاصم و یحیی بن یعمر به دستور حجاج بن یوسف
- نقاط اعراب گذاری ابوالاسود به وسیله خلیل بن احمد به علائم امروزی تبدیل شد
- مالک بن انس: نقطه گذاری فقط در مصاحف آموزشی، در سرمشق اشکال دارد. / نووی: نقطه گذاری و اعراب مستحب و پسندیده است / حسن بصری و ابن سیرین کراحت به نقطه گذاری داشتند / ابن مسعود قرآن از علائم جدا سازید (خالی سازید) / خلیل بن احمد کسی که علائم کنونی و همزه و تشدید و روم و اشماع را پدید آورد / ابوحاتم سجستانی کتابی در نقط و اعراب گذاری قرآن تألیف کرد / شیوه نگارش قرآن در قرن سوم هجری به بلوغ رسید / ابوعمر و دانی نقطه گذاری قرآن را با رنگ مشکی هم رنگ خط قرآن جایز نمی دانست. لذا حرکات و تنوین و.. با رنگ سرخ و همزه با رنگ زرد مشخص میشد / شعبی و نحفی ابتدا مکروه سپس مجاز دانستند
- وضع اعشار (هر ده آیه) در زمان مأمون یا حجاج صورت پذیرفت / ولید بن عبدالملک، خالد بن ابی الهیاج را برای نگارش مصاحف و محراب مسجد نبوی انتخاب کرد / خط کوفی تا اواخر قرن چهارم استفاده میشد و از اوایل قرن پنجم خط نسخ جای آن را گرفت.